

УДК 911.3 [30+33]

РОЗВИТОК АГРОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ ПЕРИФЕРІЙНИХ РАЙОНІВ СТОЛИЧНОЇ ОБЛАСТІ (НА ПРИКЛАДІ КИЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ)

Л. Воловик

*ДВНЗ “Переяслав-Хмельницький державний
педагогічний університет імені Григорія Сковороди”
вул. Сухомлинського, 30, м. Переяслав-Хмельницький, 08401, Україна*

Розкрито суспільно-географічні підходи до дослідження агропромислового комплексу периферійних районів столичної області (на прикладі Київської області).

Ключові слова: периферійні райони, столиця, територіальна організація господарства, агропромисловий комплекс.

Периферійні райони столичної області, з одного боку, є самодостатніми завдяки наявності місцевих передумов для розвитку їхнього господарства, соціальної сфери, інфраструктури. З іншого, вони перебувають під впливом столичного міста, виконуючи важливі функції, такі як продовольче забезпечення, виробничо-розвантажувальна, природоохоронна, інфраструктурна, рекреаційна.

Нині постає необхідність вирішення економічних, соціальних та екологічних проблем цих районів, створення робочих місць і підвищення зайнятості населення на місцевому рівні, зниження міграційного відтоку населення. Це сприятиме не тільки зростанню економічної потужності цих районів, підвищенню рівня та якості життя їхніх мешканців, а й позитивно впливатиме на розвиток столиці, ефективність її співпраці з віддаленими районами.

Питання впливу центру на периферію досліджено у межах різних галузей знань. Особливо це стосується теоретичних положень щодо впливу центру на периферійні райони, що висвітлено у працях зарубіжних, у тім числі російських учених: Д. Фрідмана, Й. Тюнена, Ф. Перу, В. Кристаллера, А. Льоша, П. Відаль де ла Блаша, Ж. Боже-Гарніє, Ж. Шабо, М. Т. Агафонова, В. А. Воротилова, Б. С. Жихаревича, Г. В. Іоффе, В. Костеріна, І. М. Майєргойза, А. І. Трейвіша, Б. С. Хорева та ін.

Суспільно-географічним дослідженням столиці в контексті її впливу на периферію присвятили свої праці такі українські вчені: Г. В. Балабанов, О. В. Гладкий, І. О. Горленко, Т. А. Гринюк, І. В. Гукалова, А. І. Доценко, С. І. Ішук, С. А. Лісовський, К. В. Мезенцев, В. П. Нагірна, В. І. Нудельман, Г. П. Підгрушний, М. Д. Пістун, Ю. І. Питюренко, Л. Г. Руденко, Д. М. Стеченко, М. І. Фашевський та ін. [1–6].

Головними питаннями суспільно-географічного дослідження периферійних районів у зоні впливу столиці є їхнє місце розташування, розвиток транспортної інфраструктури, природно-ресурсний потенціал, демографічна ситуація і використання трудових ресурсів, формування ринку праці, розвиток промисловості і АПК, форми організації виробництва, формування виробничо-територіальних зв'язків зі столицею, територіальна організація виробництва і населення.

Співпраця столиці з периферійними районами відбувається в багатьох аспектах. Особливо важливими є дослідження периферійних районів із суспільно-географічних позицій.

Мета статті – з'ясування особливостей розвитку агропромислового комплексу периферійних районів, формування спеціалізації, впливу сільсько-господарського виробництва на територіальну організацію господарства, якість життя населення. Це ті питання, які більшою мірою впливають на соціально-економічний розвиток периферійних районів.

Особливо важливими є дослідження агропромислового комплексу периферійних районів, оскільки більшість з них – сільськогосподарські. Це дає змогу детальніше відстежити трансформаційні процеси, що відбуваються у розвитку периферійних районів, особливо з позицій впливу столиці – м. Київ, а також розробити напрями активізації розвитку агропромислового комплексу периферійних районів. Нині важливе посилення їхньої ролі в територіальній структурі господарства і населення, підвищенні рівня життя населення та зменшенні міграції. Взаємодія центру (столиці) і периферії є одним з головних питань регіонального розвитку.

Агропромисловий комплекс – це підгрунття спеціалізації господарства майже всіх периферійних районів. Він охоплює сільське господарство, промисловість з перероблення сільськогосподарської сировини (харчова, деякі галузі легкої); виготовлення засобів виробництва для сільського господарства (машинобудування для сільського господарства), виробництво кормів, заготівля, транспортування продукції, технічне обслуговування комплексу, наука, підготовка кадрів. У структурі виробництва продукції на АПК припадає 51,2 % від загального показника в області (2012), у цій сфері зайнято 37,8 тис. осіб (52,1 %).

Периферійні райони Київської області мають сприятливі природні та економічні умови для розвитку АПК. Найвища родючість ґрунтів, значна кількість орних земель, загалом достатня їхня зволоженість сприяють ефективному розвитку сільськогосподарського виробництва. Агропромисловий комплекс – це та сфера, яка формує попит на працю та сприяє зайнятості населення у сільській місцевості.

Важливим чинником розвитку АПК є наявність трудових ресурсів з традиційними навиками сільськогосподарської праці. Середньорічна кількість найманих працівників у периферійних районах в АПК становить 37,7 тис. осіб, 5,1 тис. осіб мають неповну та базову вищу освіту (12,4 %), 4,1 тис. осіб з повною вищою освітою (10,4 %).

Розвитку АПК сприяє великий попит населення столиці на продовольчу продукцію. Периферійні райони столичної області є потужним виробником зерна, овочів, цукру, м'ясо-молочної продукції, яєць.

Основою розвитку АПК є *сільське господарство*. Головні його галузі – зернове господарство, кормовиробництво, буряківництво, картоплярство, овочівництво, а також тваринництво м'ясо-молочної спеціалізації. Питому вагу периферійних районів у виробництві сільськогосподарської продукції Київської області характеризують дані табл. 1.

Таблиця 1

Частка периферійних районів у виробництві сільськогосподарської продукції Київської області (2012 р.)*

Види продукції	Загальний обсяг виробництва у Київській області (тис. т)	Загальний обсяг виробництва у периферійних районах (тис. т)	Питома вага периферійних районів у Київській області (%)
Зернові культури	2 482,6	2 081,0	83,8
Цукрові буряки	747,8	573,2	76,7
Соняшник	93,1	82,1	88,1
Картопля	1 359,8	809,1	59,5
Овочі	461,0	228,3	49,5
М'ясо	270,5	68,7	25,4
Молоко	475,8	166,9	35,1

* За даними Головного управління статистики у Київській області.

Як свідчать дані таблиці, найбільшу частку займають такі культури, як: зернові, соняшник, цукрові буряки, картопля. Продукція цих галузей реалізується здебільшого у столиці.

З даних таблиці 2 видно, що упродовж 2008–2012 рр. простежувалася позитивна тенденція зростання виробництва таких видів продукції, як зерно, цукрові буряки, картопля, овочі. Це пов'язано з високою врожайністю сільськогосподарських культур та високою ліквідністю сільськогосподарської продукції.

Нині найбільшими виробниками продукції сільського господарства є такі райони: Баришівський, Білоцерковський, Кагарлицький, Переяслав-Хмельницький, Рокитнянський, Ставищенський, Яготинський, Сквирський та Миронівський (рис. 1).

У периферійних районах функціонують сільськогосподарські підприємства різних форм: ВАТ “Терезине” – виробництво свинини (Білоцерківський район), ЗАТ “МакарОВО” – виробництво яєчного порошку (Макарівський район), ВАТ “Росич” – виробництво плодоовочевих консерв (с. Томилівка, Білоцерківського району), ПП “Нива Переяславщини” – виробництво комбікормів, відгодівля свиней, виробництво м'яса, ковбас, копченостей, м'ясних консерв тощо (Згурівський район, Переяслав-Хмельницький район), ВАТ “Узин-

ський цукровий комбінат” (м. Узин, Білоцерківський район), ВАТ “Синявське” – вирощування гібридного насіння цукрових буряків (Рокитнянський район), СТОВ “Карапиші” – виробництво молока та яловичини (Миронівський район) та ін.

Таблиця 2

Виробництво основних видів сільськогосподарської продукції у периферійних районах Київської області в натуральному виразі* (усі категорії господарств)

Види продукції	2007	2009	2012
А. Галузі рослинницького циклу			
Зерно (тис. т)	2 416,9	2 081,0	25 741,9
Цукрові буряки	690,1	573,2	791,2
Картопля	766,4	809,1	1 111,5
Овочі	221,6	228,3	369,3
Б. Галузі тваринницького циклу			
М'ясо усіх видів у живій вазі (тис. т)	73,0	68,7	74,6
Молоко	444,8	166,9	199,1
Яйця (млн шт.)	822	801	834

* За даними Головного управління статистики у Київській області.

Не створене досі сучасне інтенсивне спеціалізоване сільське господарство негативно впливає на міграційні процеси в периферійних районах. Цьому сприяє диспаритет цін на продукцію сільського господарства, розгалужена трейдерсько-посередницька мережа на закупівлю цієї продукції, недостатність фінансової підтримки з боку держави, завдяки чому сільський виробник, не маючи стимулу, з метою працевлаштування мігрує до приміської зони чи столиці. Відтак продовжується відтік населення (особливо молоді) і, відповідно, занепад сільських поселень [7, с. 87].

Зазначимо, що в периферійних районах Київської області переважає рослинництво. Співвідношення між рослинництвом і тваринництвом у виробництві сільськогосподарської продукції становило у 2012 р. 53,7 % і 46,3 %. Ця тенденція простежувалася протягом тривалого часу, що засвідчує зниження ефективності використання земельних угідь, недостатню конверсію кормових ресурсів у продукцію тваринництва, зменшення продуктивності землі.

Основним напрямом розвитку АПК периферійних районів є **зернове господарство**. Зернові культури займають більшу частину (60,8 %) посівних площ. Порівняно з 1990 р. цей показник збільшився на 17,1 %. Це зумовлено передусім економічними чинниками. Зерно є високоліквідною продукцією, попит на яку великий і стабільний.

У структурі зернових переважає пшениця озима та яра, ячмінь, кукурудза на зерно, жито. У 2012 р. порівняно з 1990–1995 рр. у структурі зернових культур дещо збільшилися посіви жита й ячменю (в 1,4 раза) і кукурудзи (майже у 3,2 раза). Це зумовлено підвищенням продовольчого попиту на ці культури. Зростає також попит на ячмінь – продовольчу і водночас цінну фуражну культуру.

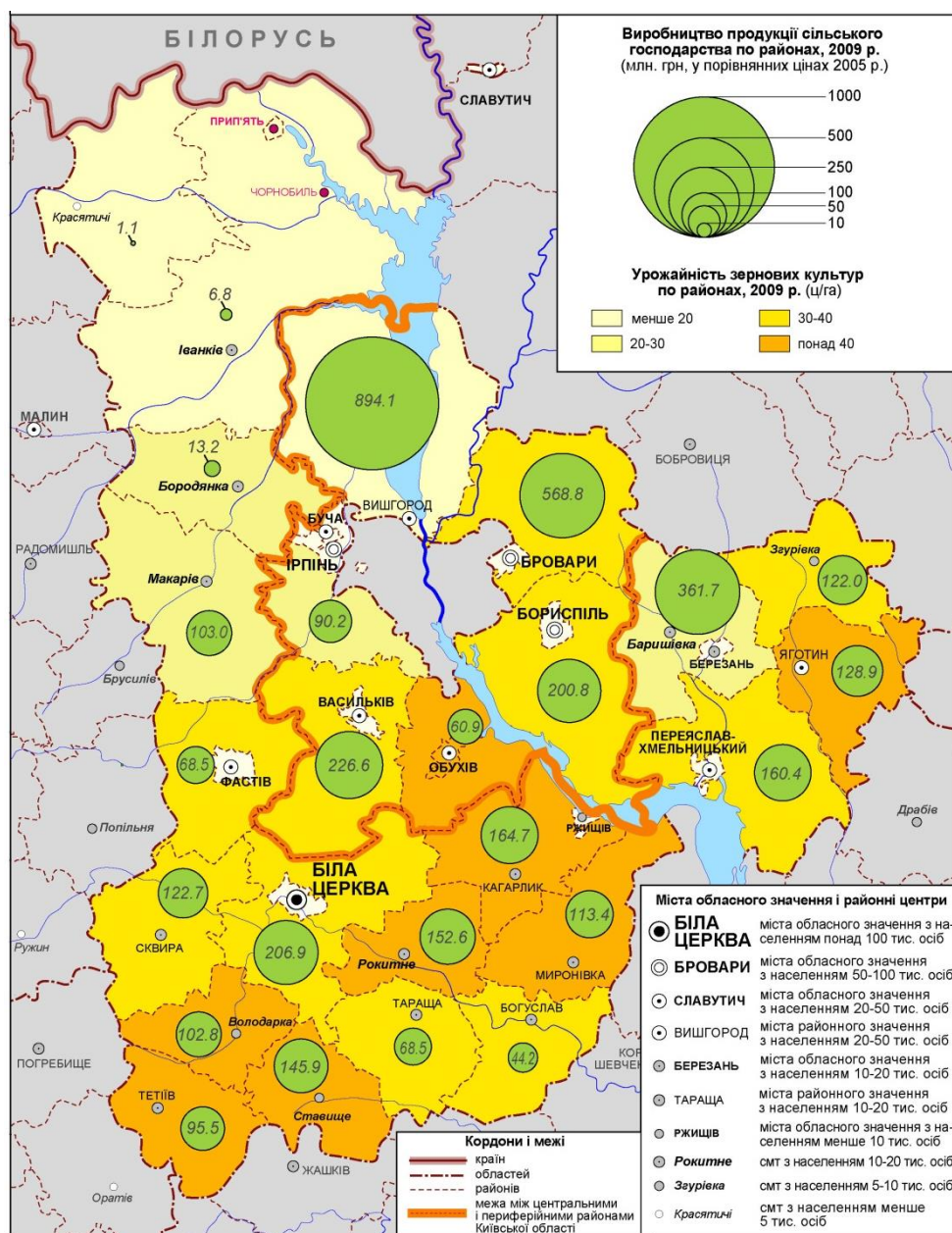

Рис. 1. Виробництво продукції сільського господарства у Київській області

Багато господарств периферійних районів виробляють конкурентоспроможну зернову продукцію (урожайність не нижча, ніж 50 ц/га) завдяки застосуванню високопродуктивних сортів і гібридів у поєднанні з інтенсивними технологіями їхнього вирощування, 87 % зерна виробляють у сільсько-

господарських підприємствах Миронівського, Білоцерковського, Таращанського, Рокитнянського та Сквирського районів.

Реалізація зерна сільськогосподарськими підприємствами периферійних районів у середньому за 2003–2012 рр. становила 47 % його валового збору.

Нині значно збільшується у периферійних районах виробництво соняшнику (з 20,7 тис. га у 2000 р. до 79,6 тис. га у 2012 р.) (або у 3,8 раза). Питома вага посівів соняшнику в загальній посівній площі району в 2012 р. у Переяслав-Хмельницькому районі становила понад 32 %, в Яготинському – 34 %, Згурівському – 36 %. Порівняно з 1995 р. збільшили валовий збір соняшнику майже всі периферійні райони столичної області. Найбільше зростання простежується в Згурівському районі – 2,2 раза, Переяслав-Хмельницькому – 1,7 раза. Валовий збір, відповідно, зріс із 25,3 до 93,3 тис. т (у 3,7 раза) [1, с. 4; 5, с. 9]. Збільшення виробництва соняшнику пов'язане з його високою рентабельністю і появою нових підприємств переробної та харчової промисловості, які використовують цю сировину, – “Олком”, “Бест”, приватних олійниць.

Зростання виробництва соняшнику та соняшникової олії є важливим перспективним напрямом розвитку АПК, підвищує ефективність виробництва, його прибутковість. Однак надмірне збільшення посівів соняшнику згубно впливає на агротехнічний потенціал землі, його потрібно обмежувати з урахуванням екологічного чинника.

Розвиток *тваринництва* у периферійних районах Київської області зазнав значних змін щодо структури поголів'я, обсягів виробництва продукції, форм господарювання тощо. Нині переважає дрібнотоварне виробництво в господарствах населення, що унеможливило застосування у цій галузі сучасної техніки й обладнання, досягнень селекції. Більшість тваринницьких комплексів зруйнована, що вплинуло на соціально-економічний розвиток і зайнятість населення периферійних районів. Для тваринницької галузі периферійних районів характерні такі зміни: зменшилося поголів'я худоби, натомість зросло поголів'я птиці. Зазначимо, що зменшення поголів'я худоби відбулося в усіх категоріях господарств.

Основними галузями тваринництва периферійних районів Київської області є молочно-м'ясне скотарство, свинарство і птахівництво. Найбільших змін зазнало *скотарство*. Поголів'я великої рогатої худоби протягом 1991–2012 рр. скоротилося в 5,2 раза (в Україні загалом – у 4,2 раза), в тому числі корів – у 3,9 раза. Значний спад відбувся у сільськогосподарських підприємствах. Нині у периферійних районах зосереджено 129,2 тис. голів великої рогатої худоби (80,1 %) від загальної кількості в області.

Найбільш розвинутою і високоокупною галуззю тваринництва є *птахівництво*. Поголів'я птиці в Київській області становить майже 12 % в Україні і вона посідає за цим показником перше місце. У периферійних районах цей показник становить 15,8 млн голів (2012).

Сільськогосподарську продукцію, вироблену в периферійних районах, зазвичай вивозять до столиці та інших регіонів.

Кожна з галузей спеціалізації господарської діяльності периферійних районів є частиною господарства столичної області, визначає її функції у системі територіального поділу праці, є підґрунтям соціального розвитку та підвищення рівня життя населення.

Характерною рисою периферійних районів Київської області є те, що у виробництві продукції сільського господарства (і в рослинництві, і в тваринництві) головна роль належить сільськогосподарським підприємствам різних видів (63 %), у той час, як на господарства населення припадає лише 37 % (в Україні загалом господарства населення виробляють 59,8 % валової продукції сільського господарства, а сільськогосподарські підприємства – 40,2 %).

Подолання тенденції дрібнотоварного виробництва є важливим етапом у реформуванні сільського господарства периферійних районів. Це дає змогу зміцнювати фінансове положення та поступово переходити з дотаційних у самостійні адміністративні одиниці. Зазначимо, що в цих районах за період 1996–2012 рр. у структурі виробленої продукції на ринковоорієнтовані види економічної діяльності припадало в середньому 13,9 % [7]. Це свідчить про низьку соціальну ефективність виробництва, недосконалу структуру господарської діяльності.

У сільському господарстві периферійних районів розвинулися фермерські господарства, зросла частка продукції, яку вони виробляють, площа закріпленої землі. Якщо в 1991 р. в області нараховували 55 фермерських господарств, то у 2012 р. – 1 157. Збільшилась і питома вага сільськогосподарської продукції, виробленої фермерськими господарствами. Основна спеціалізація фермерських господарств – рослинницького напрямку: вирощування сільськогосподарських культур, кукурудзи, соняшнику, ріпаку. Простежується диференціація обсягів сільськогосподарського виробництва на рівні районів (рис. 1). Найбільший обсяг продукції сільського господарства припадає на Баришівський район 361,7 млн грн (2012) найменший на Бородянський – 13,2 млн грн, Іванківський – 6,8 млн грн, Поліський райони – 1,1 млн грн [7].

Відбувається зростання продукції тваринництва у сільськогосподарських підприємствах периферійних районів завдяки вітчизняним і прямим іноземним інвестиціям у сільське господарство та харчову промисловість, які становлять 87,8 % від загального їхнього обсягу. Значна роль належить підприємствам з перероблення сільськогосподарської сировини: ЗАТ “Молпродукт” (Миронівський район), ВАТ “Переяславський експериментальний комбінат хлібопродуктів” (Переяслав-Хмельницький район), приватне підприємство “Діброва” (Згурівський район), приватно-орендне підприємство “Саланг-Агро” (Яготинський район). Обсяг виробництва продукції харчової промисловості (у порівняльних цінах) зріс порівняно з 2009 р. на 18,8 %.

Унаслідок ринкових перетворень виникли нові явища, що позначилися на сільськогосподарському виробництві, відбулася реструктуризація колективних сільськогосподарських підприємств, створено господарські об'єкти з різними формами власності, посилився розвиток орендних відносин, сформувалася система маркетингу [6].

Розвиток АПК периферійних районів є головною складовою розвитку сільської місцевості, поліпшення соціодемографічної ситуації на селі, збереження і становлення системи поселень. Незважаючи на численні економічні й соціальні проблеми, значна частина сільських мешканців за умови створення повноцінного життєвого середовища і надалі надаватиме перевагу сільському способу життя, залишатиметься у сільській місцевості. Забезпечення зайнятості населення саме завдяки агропромисловій діяльності і споріднених з нею галузей має велике значення для розвитку сільської місцевості, збереження екістичної мережі.

Зазначимо, що формування раціонального АПК периферійних районів, високоефективне використання його потенціалу дає змогу розвивати експорторієнтовані галузі, які відіграють значну роль у соціально-економічному розвитку сільських територій.

Периферія є опорою для столичного міста. За сучасних умов столиця все більше впливає на периферію. Периферійні райони – це, по суті, ареал зосередження і реалізації столичних функцій лише у менших масштабах, ніж у прилеглий приміській зоні. У периферійних районах порівняно зі столицею особливий режим землекористування. Функціональна визначеність периферійних районів у контексті впливу столиці не так чітко виражена, як у приміській зоні. Тут є свої види господарської діяльності, які меншою мірою пов'язані зі столицею.

Спеціалізація господарської діяльності периферійних районів сформувалася під впливом значного територіального зосередження земельних ресурсів. Наявність трудових ресурсів і традиційні навички населення до сільськогосподарської праці зумовили розвиток сільського господарства.

Одним з головних чинників, що впливає на спеціалізацію господарства і структуру економіки цих районів, є наявність столичного міста, де формується масовий попит на вироблену продукцію, особливо агропромислову.

Збільшення іноземних інвестицій, нові технології, форми організації виробництва, глобалізація впливають на традиційну галузеву структуру виробництва, що формувалася впродовж тривалого часу на підставі використання первинних конкурентних переваг території. Виникають нові види господарської діяльності, посилюються економічні взаємозв'язки.

Агропромисловий комплекс є підґрунтям спеціалізації периферійних районів. Галузеву структуру АПК формує сільське господарство, промисловість з перероблення сільськогосподарської сировини (харчова, деякі галузі легкої), виробництво засобів виробництва, заготівля; транспортування продукції; технічне обслуговування виробництва. Рівень розвитку АПК порівняно високий. Тут формується значна частина продовольчої бази для забезпечення потреб столиці.

1. Буличева Т. В. Особливості делімітації меж столичної регіональної системи розселення / Т. В. Буличева // Матеріали наук.-практич. конф. – К., 2001. – С. 131–132.

2. *Войнаренко М.* Концепція кластерів – шлях до відродження виробництва на регіональному рівні / М. Войнаренко // Економіст. – 2000. – №1. – С. 29–33.
3. *Грицай О. В.* Центр и периферия в региональном развитии / О. В. Грицай, Г. В. Иоффе, А. И. Трейвиш. – М.: Наука, 1991. – 168 с.
4. *Ишук С. І.* Київська господарська агломерація: досвід регіонального менеджменту: [монографія] / С. І. Ішук, О. В. Гладкий. – К.: ВГЛ “Обрії”, 2005. – 239 с.
5. *Нагірна В. П.* Про програму комплексного розвитку сільських територій України / В. П. Нагірна, М. І. Фащевський // Розбудова держави. – 1997. – № 5. – С. 31–34.
6. Статистичний щорічник Київської області 2008 рік.
7. Статистичний щорічник Київської області 2009 рік.
8. Статистичний щорічник Київської області 2010 рік.
9. Статистичний щорічник Київської області 2011 рік.
10. Статистичний щорічник Київської області 2012 рік.
11. Територіальна структура господарства і розселення населення в Україні / за ред. В. П. Нагірної. – К.: Акад. праці і соц. відносин. федер. проф. України, 2010. – 280 с.

*Стаття: надійшла до редколегії 16.05.2013
доопрацьована 12.07.2013
прийнята до друку 25.09.2013*

DEVELOPMENT OF AGRICULTURE PERIPHERAL AREAS OF THE METROPOLITAN REGION (FOR EXAMPLE KYIV REGION)

L. Volovyk

*DVNZ “Grygory Skovoroda Pereyaslav-
Khmelnitskyi State Pedagogical University”
Str. Sukhomlinskyi, 30, Pereyaslav-Khmelnitskyi, 08401, Ukraine*

This article deals with the sociogeographical approach to the study of agriculture periphery metropolitan area (for example Kyiv region).

Key words: peripheral areas of the capital, the territorial organization of the economy, agriculture.

РАЗВИТИЕ АГРОПРОМЫШЛЕННОГО КОМПЛЕКСА ПЕРИФЕРИЙНЫХ РАЙОНОВ СТОЛИЧНОЙ ОБЛАСТИ (НА ПРИМЕРЕ КИЕВСКОЙ ОБЛАСТИ)

Л. Воловик

*ДВНЗ “Переяслав-Хмельницкий государственный
педагогический университет имени Григория Сковороды”
вул. Сухомлинского, 30, м. Переяслав-Хмельницкий, 08401, Украина*

Рассмотрено общественно-географические подходы к исследованию агропромышленного комплекса периферийных районов столичной области (на примере Киевской области).

Ключевые слова: периферийные районы, столица, территориальная организация хозяйства, агропромышленный комплекс.